

СЛОБОДАН ВУКОСАВИЋ,
ПРЕДСЕДНИК ОДБОРА ЗА ЕНЕРГЕТИКУ САНУ И ПРОФЕСОР ЕТФ-а

Жртвујући животну средину због профита, Србија ће постати колонија

ЕУ охрабрује реализацију еколошки упитних пројеката какве не би допустила на својој територији, као да у Србији не види свог будућег члана већ колонију. Минерални ресурси могу се експлоатисати и без стварања депонија и испуштања отпадне воде, али то подразумева веће трошкове и зато се инвеститори окрећу земљама у којима не морају поштовати високе еколошке стандарде. Уз то их српске власти привлаче субвенцијама, јефтином радном снагом и енергијом

Где смо ми, где је Европа: Постројење за експлоатацију литијума у близини Франкфурта неће испуштати отпадне воде, стварати депоније јаловине, угрожавати околину и по окончању рада све ће бити враћено у почетно стање. И Србија би требало да спречи пројекте који предвиђају отворене депоније, испуштање отпадних вода и значајну емисију угљен-диоксида

Новим просторним планом предвиђено је отварање великог броја рудника широм Србије. Трошкови рада рудника и постројења за прераду могу се смањити ако се допусте веће емисије штетних материја. Мали трошкови и врло мале рудне ренте доводе у Србију компаније са свих крајева света. Истовремено, европски план развоја пољопривреде ставља акценат на органску производњу хране, док је развој индустрије усмерен ка еколошки чистим гранама, уз строгу примену мера заштите ваздуха, воде и земљишта. Спремност да се зарад профита жртвује животна средина удаљава нас од ЕУ и приближава статусу колоније, типичном за неразвијена друштва која живе од продаје ресурса.

Продаја дефицитарних минералних сировина може донети велике приходе. Локалном становништву најчешће остане врло мало новца у замену за трајно уништавање животне средине. Ископавањем руде из

утробе Земље, на површину се доносе и токсични састојци који путем депонија јаловине и отпадних вода загађују ваздух, пијаћу воду и земљиште. Угрожава се биљни и животињски свет и нарушава здравље становништва, тако да многе области око рудника остају трајно затроване и безживотне, што показују и два миленијума стара јаловишта која и даље ослобађају токсичне материје и загађују земљиште и воде.

Изазови

Међу кључним изазовима пренасељеног света су несташица воде и енергије, загађење животне средине, климатске промене, миграције, али и наметања воље мултинационалних компанија слабир и неуређеним државама. Нове технологије и могућности праћене су новим ризицима, док погрешне одлуке имају све озбиљније последице. Одолевање ризицима тражи функционале институције и суштинско укључивање квалификоване јавности у доношење одлука, док нетранспарентност и неповерење у сопствену памет отварају врата туђим интересима и утицајима. У очекивању да решења стигну извана, некритички смо отворени за туђе агенде, док страним инвеститорима пружамо погодности недоступне за домаће. Одлуке од виталног јавног значаја све чешће се доносе без консултовања квалификоване струке.

У обиљу контрадикторних информација, заинтересована јавност остаје хронично неинформисана, већина медија издашно пружа анестезију „хлеба и игара“ и тако сузбија интерес јавности за кључна питања заједнице. Неинформисано и искључено из процеса одлучивања, становништво полако губи субјективитет и постаје објекат, са добрим изгледима да постане и жртва.

Становништво

Србија је суочена са значајним падом броја становника. Број преминулих је двоструко већи од броја новорођених, више од 10.000 грађана годишње изгуби живот због загађења ваздуха, воде и земљишта, док сваког дана једно дете оболи од малигних болести. Очекујући да увећање прихода увећа наталитет и смањи одлазак младих у иностранство, српске власти раде у синергији са страним инвеститорима и привлаче их субвенцијама, јефтином радном снагом, јефтином енергијом и попустљивим еколошким стандар-

дима. Многе фабрике и рудници већ стварају значајно загађење животне средине, и зато се локално становништво противи градњи еколошки упитних постројења, не успевајући да дође до кључних информација, ни до очекиване помоћи државе. У Србију долазе рударске компаније које су широм света остављале трагове застрашујуће девастације природе, али представници власти и инвеститора обећавају да се такви примери овде неће поновити. Најављује се примена нових технологија које ће у Србији бити коришћене први пут, али су ближи подаци покривени велом пословне тајне. Већина стручњака за рударство и геологију промовише интересе своје професије, док стручњаци у служби инвеститора поштују интересе послодавца. Становници Добриње, Недиљица и других села препуштени су унгрским процедурама инвеститора и осећају се напуштеним од стране државе. Они имају јасан и категоричан став, не желе да продају имања, сматрају да без воде и земље нема живота, и чврсти су у одлуци да са својим потомством остану на земљи предака. Зарад тих поштених, часних и вредних домаћина, вредело би покушати да се нађе решење које не би довело до исељавања становништва и уништавања природе.

Екологија и политика

Коришћење екологије као оружја за обрачуна међу политичарима увећало је интерес јавности, али је скренуло дискусију са стручних на политичке теме и тако обезвредило аутентичне еколошке напоре. Део јавности подлеже медијској кампањи која промовише „зелени литијум“ и сутерише да је помињање загађења покушај да се дестабилишу институције власти и да се науди Србији, што у сенку ставља веома озбиљне еколошке проблеме. Концентрација суспендованих честица је у новогодишњој ноћи широм Србије достигала ниво „веома штетан по здравље“. Зрењанин и преко 40 одсто општина имају проблем са пијаћом водом, концентрације арсена су у Бору премашивале граничне и по 300 пута, прашина из железаре се таложи на смедеревска села, задах фенола и водоник-сулфида шири се Колубарским округом, деца из Великих Црљена морају да користе инхалаторе, док перспектива отварања нових рудника прети новим проблемима. У сенци

политичких сукоба, важна друштвена питања се и даље решавају изван институција и далеко од очију јавности, званичници не информишу већ се боре за рејтинг, док се питања животне средине и даље суштински игноришу.

Нове технологије и увећани обим производње значајно увећавају савремене еколошке ризике. Беспощедна борба за ресурсе уз недовољну способност неуређених земаља да препознају и заштите свој интерес већ ствара катастрофалне последице по животну средину широм света. Околност да се Србија налази у Европи не чини је заштићеном од покушаја великих корпорација да остваре што јефтиније рударење. Нажалост, Европска комисија охрабрује Србију и потенцијалне инвеститоре да се упусте у реализацију еколошки упитних пројеката какве Европа не би допустила на својој територији, као да у Србији не виде свог будућег члана већ колонију у којој је пожељно остварити екстрапрофит на рачун уништавања природе.

Обећања

Представници власти показују велики ентузијазам у погледу експлоатације јадарита, уз очекивања да плате у Лозници достигну 1.500 евра и да се БДП увећа за 10 милијарди евра. Очекује се да рудник у Јадру током 40 година рада да преко шест милиона тона веома тражене борне киселине и око три пута мање литијум карбоната. Представници инвеститора, Рио Тинта, кажу да не беже од негативних примера из прошлости, али наводе и позитивне, међу којима и улагање пола милијарде долара за чишћење затвореног рудника у Америци. Негативне примере наводи *Гардијан*, тврдећи да је компанија суочена са оптужбама за корупцију, деградацију животне средине и непоштовање људских права, да је већ кажњена због нетранспарентности, да је на Новој Гвинеји оставила рударски отпад који проузрокује уништавање животне средине великих размера, док директор Симон Трот признаје да није поносан на историју своје компаније. Представници власти и инвеститора обећавају да ће експлоатација јадарита у Србији бити другачија, уз поштовање највиших еколошких стандарда. Власт активно подржава пројекат, одбацујући сумње, осуђујући протесте и тврдећи да ће литијум донети просперитет. Образлажући честе промене у плану реализације пројекта Јадар, представници

У борби за здраву животну средину грађани Србије неће имати много савезника. Инвеститори желе профит, политичари рејтинг и власт, а ЕУ јефтине минералне сировине из туђих рудника. Разлог за оптимизам је увећана пажња грађана, а њихови проактивност, пажња и стрпљење представљају добру вест за сваку добронамерну власт

власти наводе да „немамо право да уништавамо животе већег броја људи него што је било предвиђено првобитним плановима“. Сазнање о постојању планова који предвиђају уништавање живота увећало је забринутост широм Србије.

Забринутост

И поред политизације екологије, неспорно је да мултинационалне компаније имају мотив да остваре екстрапрофит, бирајући исплативије технологије, које по правилу доводе до загађења воде, ваздуха и земљишта какво није допуштено у уређеним друштвима. Уз ендемски недостатак транспарентности и нефункционалне институције малих земаља са недовршеним или подељеним друштвом, долазак великих компанија са политичког истока и запада најчешће је пружао релативно мале финансијске ефекте, доводећи до трајног уништења животне средине широких размера.

Живимо у свету у коме нестају биљне и животињске врсте, реке и шуме, обрадиво земљиште, али и језици, културе и народи. Пре жртвовања здравља и природе зарад профита требало би размотрити све опције и све дугорочне последице. За разлику од Холанђана, који до плодне земље долазе борећи се са морем, становници Србије имају лепу и плодну земљом коју не би требало уништавати. Било би парадоксално да се због европске „зелене агенде“ и зарад борне киселине и литијума уништавају природа и живи свет. Примери из водећих земаља Европе показују да се експлоатација минералних ресурса може обављати без стварања депонија и без испуштања отпадне воде. Таква експлоатација подразумева веће трошкове, и зато се инвеститори окрећу земљама у којима не морају поштовати високе еколошке стандарде, што увећава ризик да се у Србији појаве рудници какве Европа не допушта.

Не учећи на туђим грешкама, поново разматрамо примену цијанидног лужења у издвајању злата поред Жагубице, рударење уранијума на Церу и Иверку, као и наставак активности НИС-а, који на њивама око Кањиге оставља сирову нафту. Поред емисије токсичних материја, рударење и тешка индустрија емитују и значајне количине CO₂. Компанија Роскил наводи да експлоатација литијума проузрокује растуће емисија CO₂, што је у супротности са преузетим циљевима карбонске неутралности. Међутим, највећу бојазан ствара утицај рударења на резерве све драгоцене пијаће воде. Услед климатских промена, у Србији су све дужи интервали летњих суша, док загађење животне средине све више угрожава изворе и резерве. У додиру са атмосфером и кишницом, депоније рударске јаловине постају извори загађене воде која садржи киселине, арсен, бор, кадмијум, хром, олово и друге токсичне материје, и која се слива у површинске и подземне воде, угрожавајући тако значајан део резерви питке воде. Киселост воде која се цеди из рударских депонија може бити пар стотина пута већа од киселих киша, што објашњава нестанак живог света у веома широком кругу.

Неповерење

Неповерење у елиту, њен парцијални легитимитет, нефункционалне институције и поделе у друштву умањују отпорност сваке заједнице на покушаје наметања туђих интереса и отежавају препознавање и промовисање сопствених. Неповерењу доприноси некритичко усвајање темељних докумената из других земаља, који се само преведу, плагијати, купљене дипломе, то што се израда кључних стручних студија преко уговора о делу поверава непознатим извршиоцима... У радним групама за битна питања по цело друштво има више политичара него стручњака од интегритета. Сту-

дије утицају планираних рудника на животну средину раде заинтересовани инвеститори уз помоћ неименованих стручњака.

Док званичници наводе да ће се о руднику Јадарита тек одлучивати, да Србија није обавезна да изда дозволу за радних рудника, и да ће се о свему питати народ, догађаји ипак иду другим током. Већ се ради на реализацији путева око рудника, измештају се трасе саобраћајница које се налазе на главној жели, припрема се електрична мрежа, гради се обилазница око Лознице и допушта инвеститору да поднесе своју документацију за поменути градњу. Медији објављују белешке са наведеног састанка представника ЕУ и инвеститора, где се подржава отварање рудника у Јадру, исказује захвалност српским властима на подршци и сарадњи, и препоручује да наставак активности уследи после политичких избора у Србији заказаних за пролеће.

Закон забрањује продају пољопривредног земљишта странцима, али су њиве на локацији планираног рудника проглашене за грађевинско земљиште, што је омогућило странцима да откупљују земљу. Честити српски домаћини су тако препуштени представницима инвеститора, игри штапа и шаргарепе и довођења пред свршен чин. Мештани говоре да су изложени притисцима и да им недостаје помоћ државе. И поред запуштених путева и школа, већина остаје одлучна да са својом децом остане на дедовини, држећи се завета предака да се земља не продаје.

Политичари и инвеститори најављују да ће експлоатација Јадарита бити обављена у складу са највишим еколошким стандардима, али су прва искуства са истраживачким бушотинама застрашујућа. У близини бушотина нема растиња, земљиште је неплодно, док је значајно увећана концентрација бора у речној води, низводно од бушотина. Неколицина мештана пресељених низводно сада се залаже за обуставу пројекта. Неповерењу доприноси и свакодневно смењивање опречних изјава званичника, почевши од одлучности да се са пројектом Јадар настави па до решености да се ипак послуша глас народа који не жели рудник, као и пренаглашена потреба да се грешке и кривиче припишу претходним властима, премда су на водећим положајима били и остали углавном исти људи. Јуче се тврдило

да држава Србија нема никаквих обавеза према инвеститору, да би се данас говорило како ће нас одустајање од пројекта Јадар скупо коштати. Недостатак објективног информисања и обиље медијских кампања увећава неповерење и ствара страх који не води правим одлукама, за које је неопходно саслушати глас науке и струке.

Мишљење домаће струке

Почетком маја 2021. у САНУ је одржан научни скуп *Пројекат Јадар - шта је познато*. Скуп је пружио прилику за конструктивну дискусију међу квалификованим представницима науке, јавних власти, инвеститора и стручњака које је ангажовао Рио Тинто. Еминентни научници су закључили да би реализација пројекта Јадар довела до масивне девастације земљишта, шума, површинских и подземних вода, што би водило расељавању становништва, престанку одрживих пољопривредних активности, и стварању перманентног ризика по здравље људи. Научници закључују да би наставак реализације сличних пројеката био индикатор неспособности друштвене заједнице да заштити јавни интерес. Поред научника, огласили су се и инжењери. Средином јесени, Академија инжењерских наука Србије усвојила је документ у коме указује да је Стратешка одлука Владе Србије о подршци реализацији пројекта Јадар донета 2017. без одговарајућих стручних анализа. Инжењери налазе да пројекат Јадар првенствено представља рударско хемијски комплекс производње бората, да би његова реализација изазвала шире друштвене последице, и да би могла донети драстично штетне последице по државу Србију.

Решење

Пројекат Јадар неће остати усамљени пример, и зато треба наћи применено решење за све сличне пројекте у будућности. Увек ће бити инвеститора који настоје да своје операције спроводе на што јефтинији начин, науштрб животне средине. Искуство и глобални утицај мултинационалних компанија значајно отежава напоре представника земље-домаћина да промовишу интересе свог друштва, јер су у пољу заштите животне средине интереси земље-домаћина најчешће супротстављени настојању инвеститора да увећа профит. Уз поштовање које сваки грађанин Србије дугује изабраним представницима власти, сазнање да судбина

животне средине у Србији зависи од исхода њиховог сучељавања са мултинационалним компанијама изазива бојазан. Имајући у виду да је Србија на путу придружења ЕУ, у којој закони недвосмислено забрањују рад рудника који загађују животну средину, решење текућих дилема и путоказ за даље кораке требало би тражити у доследном спровођењу прописа и праксе заштите животне средине по угледу на ЕУ. Овај начелни став би требало ближе дефинисати.

У области *Obertheingraben*, у близини Франкфурта, планира се експлоатација литијума са дубине од три до пет километара. Планирано постројење неће испуштати отпадне воде, неће стварати депоније јаловине, угрожавати околину, нити ослобађати CO_2 . По окончању рада, постројење за издвајање литијума би било уклоњено, док би локација и сав околни терен били враћени у почетно стање, без промена у биолошком систему. Трбало би размотрити предлоге страних инвеститора који желе да експлоатишу минералне сировине у Србији у складу са описаним примером, и који су спремни да то потврде чврстим техничким, правним и финансијским гаранцијама. Трбало би одбити све оне чији пројекти предвиђају отворање депоније, испуштање отпадних вода или значајне емисије CO_2 , и не треба им допустити да откупљују земљу у Србији. Ако би прекршајем наших представника дошли у непланиране финансијске обавезе према инвеститорима, и ако имовина прекршиоца не буде довољна да такве обавезе покрије, боље је остатак платити новцем грађана него прихватити рад постројења која уништавају животну средину.

У својим напорима за достизање највиших еколошких стандарда, заинтересовано становништво Србије неће имати много савезника. Инвеститори желе профит, политичари рејтинг и власт, стручњаци у служби инвеститора су ложални послодавцу, док земље ЕУ желе јефтине минералне сировине из туђих рудника. Разлог за оптимизам је увећана пажња грађана Србије за питања од ширег јавног значаја, способност да се проблеми свестрано сагледају и да се саслушају и другачија мишљења. Проактивност, пажња и стрпљење које грађани Србије посвећују еколошким темама су аутохтони и представљају добру вест за сваку добронамерну власт.